

Beata Gawrońska-Oramus

Malarstwo florenckie między Ficinem a Savonarolą

Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Andrzeja Witko

STRESZCZENIE

Relacja dominikańskiego kaznodziei Girolama Savonaroli z kulturą i sztuką piętnastowiecznej Florencji, widziana w świetle stosów *brucciamenti delle vanità*, na których spłonęły książki, instrumenty muzyczne oraz liczne dzieła sztuki, jawi się jako frontalne zderzenie destrukcyjnego fanatyzmu religijnego z ideami rozkwitającego renesansu. Jednak o złożoności tych relacji świadczą dobrze udokumentowane przypadki obecności zarówno wybitnych artystów, jak i humanistów w gronie gorących zwolenników kaznodziei z San Marco.

Tytuł pracy przywołuje postacie kierownika Akademii Platońskiej i dominikańskiego kaznodziei ze względu na kluczowe znaczenie, jakie dla treści i kształtu twórczości florenckich artystów w ostatnim dziesięcioleciu XV wieku oraz na początku wieku XVI miała działalność obu antagonistów.

Przedmiotem badań są związki zachodzące pomiędzy teoriami estetycznymi Marsilia Ficina a naukami Girolama Savonaroli i ich wpływ na treści ideowe oraz cechy stylistyczne malarstwa florenckiego. Analizie poddano więzi łączące podłoże ideowe ze sposobem obrazowania występującym w twórczości malarzy związanych z szeroko pojętym kręgiem oddziaływań kaznodziei.

Celem pracy jest ukazanie, w jaki sposób idee Marsilia Ficina oraz nauczanie i działalność Girolama Savonaroli odcisnęły się na treści i kształcie omawianych dzieł.

Temat opracowano z wykorzystaniem tekstów źródłowych, literatury przedmiotu, a także analizy ikonograficznej i stylistycznej kilkunastu prac: Sandra Botticellego, Filippina Lippi, Fra Bartolomea, Lorenza di Credi, Piera di Cosimo, Benozza Gozzolego, Jacopa del Sellaio i innych.

Omówiono stosunki panujące pomiędzy kręgiem Akademii Platońskiej a środowiskiem związanym z kaznodzieją z San Marco. Przedstawiono główne założenia neoplatonickiej filozofii Ficina, najistotniejsze treści pism i kazań Savonaroli. Porównano

koncepcje estetyczne kierownika Akademii Platońskiej z poglądami estetycznymi obecnymi w nauczaniu dominikanina, cytując obszerne fragmenty ich pism dotyczące: pojmowania formy jako idei; autonomii sztuki i artysty; wyższości natury nad sztuką wynikającej z pochodzenia praw natury od Boga, a reguł sztuki od człowieka; naśladowania natury przez sztukę; przekonania, że to Bóg sam jest nieskończonym pięknem; boskiego pochodzenia rzeczy prostych, takich jak światło; prostoty; niematerialnej istoty piękna; najwyższej wartości piękna duchowego; potrzeby traktowania piękna zmysłowego w kategoriach matematycznych proporcji; siły oddziaływania piękna. Przytoczone teksty wykazują zgodność teorii estetycznych obu adwersarzy, udowadniając, iż ich konflikt nie przebiegał na linii poglądów estetycznych. Ponadto przytoczone wypowiedzi Savonaroli uwidaczniają jego zainteresowanie zagadnieniami estetycznymi, śmiałość opinii dotyczących naśladowania w sztuce oraz ogromne znaczenie przypisywane pojęciom piękna i prostoty.

Poruszona została kwestia wpływów, jakie dominikański kaznodzieja wywierał na twórców i ich dzieła. Przeanalizowano relacje Giorgia Vasariego, portrety kaznodziei wykonane przez artystów jemu współczesnych: Sandra Botticellego, Fra Bartolomea, Rafaela Santi oraz motywy ikonograficzne występujące w obrazach: Sandra Botticellego, Lorenza di Credi, Fra Bartolomea, Filippina Lippi, Benozza Gozzolego, Piera di Cosimo, Jacopa del Sellaio i innych. Odnosząc się do pism i kazań Savonaroli, wyodrębniono tematy odzwierciedlające najważniejsze aspekty jego nauczania. Przedstawiono interpretacje obrazów szczególnie reprezentatywnych dla charakteru religijności jego zwolenników, biorąc pod uwagę zarówno treści religijne, jak i zaistniałe pod ich wpływem przemiany obyczajowe i wydarzenia polityczne. Warstwę znaczeniową dzieł analizowano także w odniesieniu do klimatu duchowości wyrosłej w sferze oddziaływań filozofii neoplatońskiej.

Stronę formalną twórczości malarzy florenckich zaliczających się do grona zwolenników Savonaroli lub też pracujących na zamówienia członków i sympatyków jego stronnictwa poddano analizie stylistycznej. Na tak wyselekcjonowanym materiale wyszczególnione zostały następujące cechy formalne obrazów religijnych: wzmożona ekspresja i emocjonalność, archaizacja formy, unikanie dekoracyjności, skromność i prostota, dążenie do ukazania idealnego piękna, monumentalność. Można stwierdzić, iż cechy te w różnym stopniu zaznaczają się w sztuce poszczególnych artystów. Wzmożona ekspresja i emocjonalność przedstawień religijnych uwidacznia się na przykładzie twórczości Sandra Botticellego, Filippina Lippi, Fra Bartolomea, Lorenza di Credi, Benozza Gozzolego, Jacopa del Sellaio. Archaizacja formy występuje w obrazach Sandra Botticellego i Filippina Lippi, przy czym w późnych dziełach Botticellego o treści religijnej proces ten ulega konsekwentnemu

pogłębieniu. Za realizację ideałów piękna i prostoty w duchu zaleceń kaznodziei i w zgodzie z estetyką neoplatońską uznać można dzieła Lorenza di Credi i Fra Bartolomea, a także niektóre prace Botticellego i Filippina Lippi. Przeprowadzona analiza stylistyczna ukazuje, w jaki sposób koncepcje estetyczne Ficina wespół z w naukami Savonaroli oddziaływały na stronę formalną malarstwa florenckiego w omawianym okresie.

Postawione zostało również pytanie o znaczenie opisywanych idei i zjawisk stylistycznych dla sztuki dojrzałego renesansu. Wiele wskazuje na to, iż poddając analizie powstałe wówczas dzieła, warto podążać tropem idei i teorii estetycznych zarówno Ficina, jak i Savonaroli.

SŁOWA KLUCZE

Ficino, Savonarola, neoplatonizm, *piagnoni*, malarstwo florenckie, istota piękna, prostota